

А. Б. Медвідь

д.ю.н., проф., професор кафедри теорії держави і права,
директор науково-практичного центру дослідження та захисту конституційних прав особи,
Львівський торговельно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0001-9044-6505

КОНСТИТУЦІЙНИЙ КОНТРОЛЬ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ КОНСТИТУЦІЇ

Сучасне правове середовище вимагає ефективних механізмів для забезпечення сталості та розвитку правової системи суспільства. Дана наукова стаття розглядає ключовий аспект, а саме роль конституційного контролю у досліджуваному контексті.

Автором аналізується та систематизується концепція конституційного контролю як ефективного інструменту забезпечення стабільності в правовій системі. Розглядаються основні принципи та механізми його функціонування, а також вплив на формування нормативно-правової бази. Здійснюється аналіз історичного контексту становлення конституційного контролю, який доповнює загальне розуміння його значущості в сучасному правовому просторі.

Стаття докладно розглядає роль конституційного контролю у вирішенні конституційних криз, підтримці легітимності політико-правових трансформацій та встановленні конституційних цінностей. Автором підкреслюються ключові функції конституційного контролю, за допомогою яких забезпечується правова стабільність в державі, зокрема: захист конституції; запобігання неконституційним законам; гарантія прав та свобод громадян; регулювання конституційних змін; відповідальність органів влади; дотримання принципу розподілу влад.

Встановлено, що конституційний контроль є системою заходів та дій, здійснюваних компетентними судовими чи спеціалізованими органами з метою перевірки, оцінки та визначення відповідності законів, нормативно-правових актів Основному Закону. За загальним правилом, конституційний процес спрямований на забезпечення правової охорони основ конституційного ладу, прав і свобод громадян, а також утвердження конституційної законності.

Резюмовано, що конституційний контроль відіграє ключову роль у забезпеченні правової стабільності в державі, зокрема за допомогою таких інструментів: захист конституції; запобігання неконституційним законам; гарантія прав та свобод громадян; регулювання конституційних змін; відповідальність органів влади; дотримання принципу розподілу влад.

Аналітичні результати статті висвітлюють практичні аспекти застосування конституційного контролю для забезпечення стабільності політико-правового середовища та підтримки принципів демократії та верховенства права. Робота може слугувати цінним внеском у розуміння та обговорення ролі конституційного контролю в контексті сучасних викликів правового розвитку.

Ключові слова: конституційний процес, внесення змін до конституції, конституційний контроль, Конституція України, Конституційний Суд України.

Постановка проблеми. На тлі постійних змін у сучасному світі та зростаючого впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на правову систему країн, проблема забезпечення правової стабільності виходить на передовий план. Особливу увагу привертає роль конституційного контролю як ключового механізму для забезпечення цілісності та сталості правового простору.

Сучасні держави стикаються з труднощами, пов'язаними з економічними, політичними та соціокультурними трансформаціями, що призводять до нестабільності в правовому

середовищі. Зростання різноманітних викликів, включаючи глобалізацію, тероризм та кризи гуманітарного характеру, ставить під сумнів здатність традиційних правових систем забезпечити сталість та ефективність правосуддя.

Конституційний контроль, як інструмент управління державою та правом, має потенціал стати опорою для забезпечення правової стабільності в умовах несприятливих змін. Однак питання ефективності та адаптивності конституційного контролю до нових викликів залишається відкритим.

Таким чином, осмислення ролі конституційного контролю в контексті забезпечення правової стабільності є нагальним завданням для правових теоретиків та практиків, оскільки від цього залежить здатність правової системи відповідати викликам сучасності та зберігати свою актуальність в довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що останні дослідження та публікації в області конституційного контролю акцентують увагу на його значущості для забезпечення правової стабільності. Зокрема, роботи видатних науковців, таких як В.Б. Авер'янова, В.Д. Бабкіна, М.І. Козюбри, А.М. Колодія, М.В. Костицького, В.В. Копейчикова, Л.Т. Кривенка, Н.Р. Малишевої, В.В. Медведчука, О.М. Мироненка, Є.В. Назаренко, В.Ф. Опришка, М.П. Орзіха, В.Ф. Погорілка, П.М. Рабіновича, В.Ф. Сіренка, В.М. Селіванова, Є.А. Тихонової, Ю.М. Тодики, О.Ф. Фрицького, В.В. Цветкова, М.В. Цвіка, В.Л. Чубарева, В.М. Шаповала, Я.М. Шевченка, Ю.С. Шемшученка, Л.П. Юзькова та ін., висвітлюють еволюцію концепцій та методів конституційного контролю в контексті змін сучасного правового середовища.

Постановка завдання. Дане наукове дослідження спрямоване на аналіз та вивчення ролі конституційного контролю як механізму, що забезпечує сталість правового середовища, обумовлення впливу конституційного контролю на збереження та стабільність правових норм у сучасному світі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-політичні зрушення в українському суспільстві та формування демократичних принципів вимагають якісного та своєчасного регулювання на рівні нормативності. Судовий конституційний контроль призначений гарантувати пріоритетність Конституції України перед іншими юридичними актами і сприяє їхньому вдосконаленню. Досліджуваний вид контролю розглядається як засіб зміцнення правової стабільності у суспільстві, а відтак, дане дослідження має всі підстави для того, щоб вважатися цілком обґрунтованим та актуальним.

Для держав Європи, що слідує демократичним правовим принципам, властивий підвищений інтерес наукових та політичних кіл до питань удосконалення та утвердження конституційного контролю. Це обумовлено тим, що конституційний контроль є однією з найважливіших цінностей у демократичній організа-

ції суспільства. Його значущість виявляється в наступному, зокрема:

– *гарантія дотримання конституційних принципів.* Конституційний контроль є засобом забезпечення та зміцнення верховенства Конституції над іншими законами та нормами. Зазначене гарантує, що державні дії та законодавчі норми повинні суворо відповідати конституційним принципам та цінностям;

– *захист та утвердження прав та свобод громадян.* Конституційний контроль служить механізмом, який визначає обсяги та межі влади з метою захисту прав та свобод громадян від можливих порушень, забезпечуючи баланс між владою та індивідуальними правами;

– *збереження демократії.* Важливість конституційного контролю полягає в забезпеченні демократичних принципів, зокрема, системи розподілу влад та рівності перед законом. Конституційний контроль є інструментом, який допомагає уникнути концентрації влади в одних руках та можливого зловживання нею;

– *стабільність та прогнозованість правової системи.* Завдяки конституційному контролю формулюються чіткі принципи та стандарти, що дозволяє підтримувати стабільність та передбачуваність правової системи, сприяючи розвитку соціально-політичних відносин;

– *легітимність та довіра громадян.* Конституційний контроль допомагає підтримувати легітимність урядових дій та рішень, сприяючи довірі громадян до правової системи та владних структур, що є важливим для забезпечення правової стабільності суспільства в тому числі.

Так М.С. Кельман в рамках власного дисертаційного дослідження детально проаналізував інститут конституційного контролю як засобу захисту конституцій у національних правових системах континентального права. Зокрема, науковець вивів власне розуміння конституційного контролю, як діяльності, яку проводять компетентні органи задля гарантування пріоритету Конституції, законів та інших нормативних актів [1].

У свою чергу, М. Савенко пропонує охарактеризувати конституційний контроль як діяльність компетентних судових або спеціалізованих судових органів, спрямовану на перевірку, оцінку та визначення відповідності законів та інших нормативно-правових актів Конституції. Дана діяльність здійснюється у формі судочинства і спрямована на забезпечення правової охорони Конституції, встановлених нею основ конституційного ладу, а також прав і свобод

людини і громадянина та конституційної законності [2].

Варто підкреслити, що у новітньому тлумаченні конституційний контроль сформувався в США на перехресті XVIII-XIX століть через низку судових рішень. Однією з ключових справ у цьому відношенні стала справа «Марбері проти Медісон» (Marbury v. Madison), яку Верховний суд США розглянув у 1803 році під головуванням судді Дж. Маршалла. Важливо відзначити, що рішення про неконституційність окремих законів штатів федеральні та штатові суди приймали вже раніше [3].

Отже, конституційний контроль є системою заходів та дій, здійснюваних компетентними судовими чи спеціалізованими органами з метою перевірки, оцінки та визначення відповідності законів, нормативно-правових актів Основному Закону. За загальним правилом, конституційний процес спрямований на забезпечення правової охорони основ конституційного ладу, прав і свобод громадян, а також утвердження конституційної законності.

В науковій літературі розрізняють різноманітні форми конституційного контролю, і щодо їх класифікації, як правило, існує загальний консенсус. Загалом, класифікації можна узагальнити наступним чином. За часовим критерієм конституційний контроль може бути *передбачальним (превентивним) або наступним (репресивним)*. Ця диференціація не обмежується лише часовим фактором, вона також враховує суттєві відмінності в змісті. Попередній контроль передбачає, що об'єктом контролю є нормативний акт до його набуття чинності з метою уникнення можливої невідповідності конституції. Останнє може стосуватися як проекту нормативного акту, так і готового акту, але який ще не вступив в силу. Наступний контроль, навпаки, передбачає перевірку відповідності конституції держави нормативного акту, який вже набрав чинності. Мета наступного контролю полягає в гарантуванні конституційності правових норм на будь-якому етапі їх застосування. Таке завдання може виникнути, наприклад, якщо суб'єкти звертаються до органу конституційного контролю і виникає необхідність уточнення конституційності нормативного акту або його окремих положень [4].

У межах конституційно-правового регулювання зарубіжних країн існує *внутрішній контроль*, який використовується під час формування проекту нормативного акту. Зазвичай цей вид контролю є консультативним і не виключає

зовнішнього нагляду. Під час його проведення можливий парламентський та президентський контроль. До прикладу, Всекитайські збори народних представників у Китаї можуть здійснювати контроль за відповідністю своїх актів Конституції, використовуючи внутрішній конституційний контроль (згідно з п. 2 ст. 62 Конституції КНР [5]). Парламентський конституційний контроль іноді проводиться під час обговорення актів на різних етапах їхнього прийняття. Під час обговорення проекту на пленумі чи в комісіях можуть висуватися зауваження щодо його неконституційності. Якщо акт потрапляє на розгляд органу конституційного контролю, думки парламентаріїв можуть бути враховані, що є частиною зовнішнього контролю. Глава держави, посиляючись на неконституційність акту, що надійшов до нього на промудульгацію, може вправно використовувати своє право вето чи право повернення до парламенту (в залежності від своїх повноважень). З іншого боку, внутрішній контроль пов'язаний із правом глави держави ініціювати запит зовнішнього органу контролю на відповідність акту Основному Закону, яке може бути використано президентами республік, таких як Болгарія, Польща, Румунія, Франція та інші [6].

За своїм обсягом, конституційний контроль може бути або *повним*, охоплюючи всю регульовану конституцією систему суспільних відносин у країні, або *частковим*, обмеженим певною сферою (федеративні відносини, компетенція вищих органів влади, права та свободи людини і громадянина і т.д.). Повний конституційний контроль є характерним для сучасних держав з спеціалізованими органами конституційного контролю. Важливо відзначити, що визначення повноти конституційного контролю не залежить від обсягу повноважень органу, а від того, на який обсяг конституційних норм спрямовані ці повноваження [7].

Щодо змісту, конституційний контроль може бути *матеріальним* або *формальним*. Матеріальний контроль включає перевірку змісту акту на відповідність конкретних положень конституції. Це найбільш поширений вид контролю, який застосовується у всіх країнах під час оцінки відповідності конституції законодавчих актів, міжнародних договорів та інших документів. У випадку формального контролю перевіряється дотримання вимог конституції до видання акту, тобто чи було компетентним органом видано акт і чи були дотримані процедурні вимоги щодо його ухвалення та форми [8].

Конституційний контроль поділяється на дві категорії залежно від обов'язковості його застосування: *обов'язковий та факультативний*. Обов'язковий конституційний контроль передбачає закріплену в конституції або законодавчою нормою обов'язкову перевірку акту на відповідність конституції як необхідну умову його прийняття. Без такої перевірки акт, який є об'єктом обов'язкового конституційного контролю, не може бути опублікований і, відповідно, набрати чинності. Важливо відзначити, що обов'язковий конституційний контроль є обґрунтованим лише в разі його проведення на попередньому етапі (превентивно) та за умови концентрованої моделі. З іншого боку, факультативний конституційний контроль означає, що його застосування не є обов'язковим і може бути ініційоване компетентним суб'єктом, якщо він вбачає його необхідність. Факультативний конституційний контроль є основною формою діяльності органів конституційного контролю, застосовується у більшості країн і здійснюється виключно за умови необхідності та повної відповідності волі суб'єкта, який має право ініціювати конституційний розгляд. Важливо відзначити, що факультативний конституційний контроль може бути як попереднім, так і наступним, і здійснюється в рамках концентрованих або розпорошених моделей [9].

Разом з тим, зазначимо, що У XX столітті сформулювалися дві основні моделі конституційного контролю: *американська та європейська*. Для американської моделі характерно, *по-перше*, проведення конституційного контролю всіма судами загальної юрисдикції та переважно використання конкретного конституційного контролю; *по-друге*, існує можливість оскарження рішення суду до вищих інстанцій, не маючи ознак остаточності; *по-третє*, поширення судового рішення обмежується лише сторонами судового розгляду, і воно не має загальнообов'язкового характеру. Своєю чергою, європейська модель використовує спеціалізовані органи конституційного контролю, і їх рішення є загальнообов'язковими та остаточними. Ця модель властива абстрактному контролю. В додаток, як стверджує С.В. Пілюк, на сьогодні існують принаймні дві додаткові моделі конституційного контролю: *змішана*, яка характерна для Люксембургу, і *ісламська*, притаманна Ірану та Пакистану. Вони відрізняються як організацією конституційного контролю, так і його предметом [10].

Так, базуючись на теорії політико-правових реформ та теорії конституційних циклів, важливо відзначити, що усі політико-правові зміни,

які відбуваються в суспільстві та державі, є процесом змін, які в сукупності призводять до нової сфери, такої як поліпшення політичної, правової, економічної систем тощо. При цьому, всі окреслені трансформації мають відбуватися на основі конституційних цінностей – гуманістичних, демократично-правових, універсальних орієнтирах, які формалізовано відображені в Основному Законі. Дані цінності проявляються в конституційно-оціночній, інтерпретаційній та контрольній діяльності органу конституційної юстиції та визначально впливають на конституційне законодавство, конституційну правосвідомість, конституційний правопорядок та публічно-владну практику, включаючи такі цінності, як верховенство права, демократію та конституційно-правові свободи людини. Ключовою гарантією зазначених цінностей виступає конституційний нормоконтроль, здійснюваний органом конституційної юрисдикції через аналітичну роботу, яка створює юридичні конструкції для вирішення питань відповідності правових норм положенням конституції.

Як справедливо зауважує А. Крусян, забезпечення конституційності політико-правових змін вимагає використання конституційного контролю. Конституційний Суд України, який відповідає за цей контроль, виконує низку функцій: гарантує пріоритетність Конституції України та забезпечує конституційну законність, ґрунтуючись на повазі та неухильному дотриманні принципу верховенства права. Зазначене є надзвичайно важливим для формування нормативно-правової бази актуальних трансформацій у державі та суспільстві. Виконуючи нормоконтрольну діяльність, Конституційний Суд України сприяє покращенню правових основ функціонування органів влади, системи та організації їхньої діяльності, враховуючи потреби сучасного етапу політико-правових трансформацій. Крім того, шляхом виконання своїх повноважень, він сприяє встановленню конституційного правопорядку, який є необхідною передумовою для конституційних трансформацій. Конституційний Суд також виступає «гарантом» конституційних цінностей, як статичної основи для політико-правових змін, і займає особливе та значуще місце у механізмі захисту прав і свобод громадян, проводячи конституційний контроль для перевірки відповідності законів України Конституції України через інститут конституційну скаргу [11].

Отже, конституційний контроль відіграє ключову роль у забезпеченні правової стабільності в державі, зокрема:

1) *Захист конституції*. Основною метою конституційного контролю є перевірка законів та інших нормативних актів на їх відповідність Конституції. Це допомагає утримувати законодавчі та виконавчі органи в межах повноважень, визначених Основним Законом, та забезпечує стабільність правового порядку.

2) *Запобігання неконституційним законам*. Конституційний контроль, проведений до прийняття закону, дозволяє уникнути прийняття неконституційних нормативних актів, які можуть порушити засади конституційного ладу. Це сприяє утриманню стабільності правової системи.

3) *Гарантія прав та свобод громадян*. Конституційний контроль забезпечує, що прийняті закони та рішення відповідають конституційним стандартам, що включають права та свободи громадян. Зазначене є важливим фактором у збереженні стабільності в суспільстві.

4) *Регулювання конституційних змін*. Конституційний контроль також відіграє ключову роль у здійсненні конституційних змін. Забезпечення конституційності таких модифікацій дозволяє уникнути порушень стабільності та зберігати фундаментальні принципи державного устрою.

5) *Відповідальність органів влади*. Конституційний контроль є механізмом відповідальності для органів влади. Забезпечення можливості перевірки їхніх дій на конституційність сприяє збереженню стабільності та відвертає можливі порушення закону.

6) *Дотримання принципу розподілу влад*. Конституційний контроль допомагає в утриманні рівноваги між гілками влади, що є важливим для стабільності політичного та правового середовища.

Висновки. Узагальнюючи, підкреслимо, що конституційний контроль виконує важливу роль у збереженні правової стабільності, забезпечуючи відповідність дій владних органів основним конституційним нормам

Резюмуємо також, що конституційний контроль відіграє важливу роль у забезпеченні сталості та уникненні конституційних криз у правовому середовищі суспільства. Цей механізм передбачає незалежний перегляд та оцінку законів, актів та дій влади з точки зору їхньої відповідності конституційним принципам. Перевірка конституційності таким чином служить гарантом того, що прийняті норми не порушують основних положень конституції. Істотним аспектом ролі конституційного контролю є також його вплив на збереження конституційного ладу. Визначаючи, чи відповідають закони та рішення конституції, цей механізм не лише

запобігає прийняттю неконституційних норм, але і стимулює дотримання законодавчою та виконавчою владою встановлених норм. Додатково, конституційний контроль володіє важливою функцією із розв'язання конституційних дисонансів та врегулювання суперечок між різними гілками влади. Останнє сприяє уникненню ситуацій, коли непередбачені конституцією суперечки можуть призвести до конфліктів і загрожувати стабільності системи.

Таким чином, конституційний контроль є ефективним інструментом для збереження правової стабільності, уникнення конституційних криз та забезпечення функціонування демократичного правового середовища в суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Кельман М.С. Конституційний контроль як засіб захисту конституцій у національних правових системах континентального права. Автореферат дис...канд. юр. наук. Київ. 2001. 23 с.
2. Савенко М. Конституційний контроль змін до Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 4–5. С. 179–184.
3. *Marbury v. Madison*. 5 U.S. 137. 1803. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/5/137/>
4. Водяніков О. Конституційний контроль за міжнародними договорами України. *Публічне право*. 2022. № 4 (48). С. 7-29.
5. Constitution of the People's Republic of China. URL: http://www.npc.gov.cn/zgrdw/englishnpc/Constitution/node_2825.htm
6. Гузій А.А. Конституційний контроль в зарубіжних країнах. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2018. № 8(48). Т. 2. С. 12-15.
7. Терлецький Д. С., Батан Ю. Д., Запорожець В. І. Конституційна юстиція : навч.-метод. посібник / за заг. ред. Д. С. Терлецького. Одеса, 2021. 154 с.
8. Кайла Д.Е., Слижук Д.В. Внесення змін до конституції: порівняльно-правові засади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 35. Ч.ІІ. Т.1. С. 89-93.
9. Дрозд А.О. Інститут конституційного контролю в державах романо-германської правової системи: історико-порівняльний аналіз. Дис...докт. філ. Спец. 081 «Право». 2021. Київ. 256 с.
10. Пілюк С.В. Сучасні моделі конституційного контролю. *Форум права*. 2012. №3. С. 550-557.
11. Крусян А.Р. Конституційний контроль та процеси політико-правових перетворень в сучасній Україні. *Конституційний контроль і процеси демократичної трансформації у сучасному суспільстві*: збірка матеріалів міжнародної конференції, присвяченої 20-річчю Конституційного Суду України. Київ: ВАІТЕ, 2016. С. 68-74.

Medvid A. B. Constitutional control as a mechanism for ensuring the legal stability of the constitution

The modern legal environment requires effective mechanisms to ensure the stability and development of the legal system of society. This scientific article examines a key aspect, namely the role of constitutional control in the studied context.

The author analyzes and systematizes the concept of constitutional control as an effective tool for ensuring stability in the legal system. The main principles and mechanisms of its functioning, as well as the impact on the formation of the regulatory and legal framework, are considered. An analysis of the historical context of the formation of constitutional control is carried out, which complements the general understanding of its significance in the modern legal space.

The article examines in detail the role of constitutional control in resolving constitutional crises, maintaining the legitimacy of political and legal transformations, and establishing constitutional values. The author emphasizes the key functions of constitutional control, which ensure legal stability in the state, in particular: protection of the constitution; prevention of unconstitutional laws; guarantee of rights and freedoms of citizens; regulation of constitutional changes; responsibility of authorities; compliance with the principle of separation of powers.

It has been established that constitutional control is a system of measures and actions carried out by competent judicial or specialized bodies for the purpose of checking, evaluating and determining the compliance of laws and regulatory acts with the Basic Law. As a general rule, the constitutional process is aimed at ensuring legal protection of the foundations of the constitutional system, the rights and freedoms of citizens, as well as the establishment of constitutional legality.

It is summarized that constitutional control plays a key role in ensuring legal stability in the state, in particular with the help of the following tools: protection of the constitution; prevention of unconstitutional laws; guarantee of rights and freedoms of citizens; regulation of constitutional changes; responsibility of authorities; compliance with the principle of separation of powers.

The analytical results of the article highlight the practical aspects of applying constitutional control to ensure the stability of the political and legal environment and support the principles of democracy and the rule of law. The work can serve as a valuable contribution to the understanding and discussion of the role of constitutional control in the context of modern challenges of legal development.

Key words: *constitutional process, amendments to the constitution, constitutional control, the Constitution of Ukraine, the Constitutional Court of Ukraine.*